

**Висновки та перспективи дослідження.** Психологічним змістом духовних цінностей особистості можна вважати гуманістичні (добро, благодійність); естетичні (краса, гармонія, досконалість у природі та в людині); екологічні (чистота, збереження планети від екологічної катастрофи); цінності самопізнання (інтроспекція, самоспоглядання, самоусвідомлення); самовдосконалення (пошук шляхів і методів самопокращення, набуття нових позитивних особистісних якостей) та цінності самореалізації (розкриття власного особистісного потенціалу в служінні ближнім, Батьківщині, людству, природі, Богу). Їх цілеспрямоване формування є одним з основних завдань духовного розвитку особистості. Подальші дослідження мають охоплювати розвиток в духовному діапазоні.

#### Список використаних джерел

1. Маслоу А. Психология бытия: Пер. с англ. – М.: Рефлбук; К.: Ваклер, 1991. – 304 с.
2. Фромм Э. Душа человека. – М.: Республика, 1992. – 430 с.
3. Юнг К.Г. Психология бессознательного. – М.: Канон, 1994. – 256 с.
4. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
5. Психологія. З викладом основ психології релігії/ Під ред. о.Юзефа Макселона – Львів: Свічадо, 1998. – 320 с.
6. Черпахова С.О. Філософія родоознавства. – К.: Знання, 2008. – 460 с.
7. Савчин М.В. Духовний потенціал людини. – Івано-Франківськ: Вид-во “Плаї”, 2001. – 203 с.
8. Бех І.Д. Виховання особистості: Підручник. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
9. Колісник О.П. Психологія духовного саморозвитку особистості: Монографія. – Луцьк: РВВ “Вежа”, 2007. – 388 с.
10. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: Монографія. – К.: Наш час, 2007. – 280 с.

The article deals with scientific and religious views, concepts of spiritual values. The theoretical materials, which point the importance and necessity of study of spiritual values in psychology, are also proved. The article indicates the line of development of spiritual values in the education.

**Key words:** values, spiritual values, personality, development, methods of upbringing.

*Отримано: 17.03.2010*

## Вплив рівня впевненості у собі на прояв креативності студентів педагогічних спеціальностей

Зміни у суспільстві та системі освіти підвищують вимоги до підготовки студентів педагогічних спеціальностей. Розвиток креативності та творчої індивідуальності сприятиме підвищенню компетентності та професіоналізму майбутніх педагогів. У статті розглянуто питання впливу рівня впевненості у собі на прояв креативності майбутніх вчителів.

**Ключові слова:** креативність, індивідуальність, впевненість у собі, оригінальність, творчий саморозвиток.

Изменения в обществе и системе образования повышают требования к подготовке студентов педагогических специальностей. Развитие креативности и творческой индивидуальности будет способствовать повышению компетентности и профессионализма будущих педагогов. В статье рассмотрен вопрос влияния уровня уверенности в себе на проявление креативности будущих учителей.

**Ключевые слова:** креативность, индивидуальность, оригинальность, уверенность в себе, творческое саморазвитие.

Нова ситуація в суспільстві і системі освіти вимагає підготовки викладача нового типу, здатного ефективно і продуктивно працювати в умовах, що постійно змінюються. Педагогу сьогодні необхідно не тільки володіти високим рівнем загальної культури, психолого-педагогічною компетентністю, але і нетрадиційно підходити до вирішення різних психолого-педагогічних ситуацій, організувати свою діяльність на творчій основі. Для того, щоб адекватно реагувати на постійні зміни, людина повинна активізувати свій творчий потенціал, розвивати в собі таку якість, як креативність.

Оволодіння творчістю як видом і компонентом сучасної педагогічної діяльності дозволяє педагогу моделювати можливі зміни в організації, структурі та змісті освітнього процесу; цілеспрямовано вносити своєчасні корективи при використуванні педагогічних технологій та інновацій; формувати цілі навчання і виховання учнів (студентів) з урахуванням освітніх, виховних і розвиваючих можливостей навчального матеріалу, можливих утруднень у вивченні окремих питань і дисциплін, а також в інших видах діяльності; результативно застосовувати різні методи, прийоми,

засоби навчально-виховного процесу; реалізовувати особистісно-орієнтований підхід до учня на основі врахування його потенційних можливостей: особистісно-ділових якостей, розумових здібностей, поведінки; планувати подальшу професійно-педагогічну діяльність.

Саме тому формування креативності та розвиток творчої індивідуальності педагога сприяють підвищенню його компетентності і професіоналізму. Значущість вивчення закономірностей формування креативності в період навчання майбутнього фахівця обумовлена тим, що вона визначає продуктивно-творчу спрямованість особистості і складає основу її соціальної орієнтації в житті; є базовою детермінантою професійної творчості; сприяє розвитку творчого потенціалу фахівця і його самоактуалізації в соціальній сфері; обумовлює адаптивні можливості організму як фізіологічної системи до специфічних особливостей педагогічної діяльності.

Актуальність нашого дослідження визначається тим, що проблема обґрунтування теоретико-методологічних основ формування креативності викладача школи в системі фахової освіти розроблена недостатньо і має важливе значення в професійній педагогічній діяльності в сучасних умовах.

Аналіз робіт зарубіжних і вітчизняних дослідників дозволяє зробити висновок про те, що в сучасній психологічній науці на сьогоднішній день не існує однозначної інтерпретації терміну креативність.

Концепція креативності як універсальної творчої здатності набула популярності після робіт Дж. Гілфорда. Підставою цієї концепції з'явилася його кубоподібна модель структури інтелекту: матеріал x операції x результати (SOI — Structure of the Intellect).

Дж. Гілфорд виділив чотири основні параметри креативності: 1) оригінальність — здатність продукувати віддалені асоціації, незвичайні відповіді; 2) семантична гнучкість — здатність виділяти функцію об'єкта і запропонувати його нове використання; 3) образна адаптивна гнучкість — здатність змінити форму стимулу так, щоб побачити в ньому нові ознаки і можливості для використання; 4) семантична спонтанна гнучкість — здатність продукувати різноманітні ідеї в нерегламентованій ситуації. Пізніше Дж. Гілфорд згадає шість параметрів креативності: 1) здібність до виявлення і постановки проблем; 2) здібність до генерації великої кількості ідей; 3) гнучкість — здібність до продукування різноманітних ідей; 4) оригінальність — здатність відповідати на подразники нестандартно; 5) здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі; 6) здатність вирішувати проблеми, тобто здатність до аналізу і синтезу.

У вітчизняній науці проблему креативності в другій половині ХХ-го століття розглядали Д.Б.Богоявленська, А.В.Брушлінській,

Н.Ф.Вішнякова, М.С.Каган, А.Д.Лук, А.М.Матюшкін, Я.О.Пономарьов, В.Г.Риндак, та інші. Теоретична основа креативності простежується також і в роботах багатьох зарубіжних авторів (Г.Ю.Айзенк, Ф.Баррон, Д.Векслер, М.Вертхаймер, Дж.Гілфорд, Х.Грубер, А.Маслоу, С.Меднік, Е.Торренс та ін.).

Крім комплексного структурно-функціонального аналізу творчого потенціалу, вивчалися такі аспекти проблем: психолого-педагогічні основи творчості, розвитку (А.В.Брушлінській, І.С.Кон, С.Ю.Степанов); суб'єкт-суб'єктна взаємодія і продуктивне спілкування (О.О.Бодальов, Л.С.Виготський, О.Г.Ковальов, Б.Ф.Ломов); особистісні кореляти креативності (Л.Б.Єрмолаєва-Томіна, А.Н.Лук); розвиток творчого потенціалу і креативності, виховання комунікативної компетентності і комунікативної культури (Ед.Де Бо-но, М.С.Каган, А.М.Матюшкін, Л.А.Петровська, Е.Торренс); діагностика креативності (Д.Б.Богоявленська, Н.Ф.Вішнякова, Дж.Гілфорд, Л.Б.Єрмолаєва-Томіна, Е.Торренс).

Зарубіжні (Дж.Гілфорд, Е.Торренс, Р.Стернберг, А.Баррон, Д.Харрінгтон, К.Роджерс) і вітчизняні дослідники (В.Н.Дунчев, В.М.Дружинін) визначали "креативність" з т.з. культурно-історичного аспекту.

Теоретичний аналіз проблеми дозволив встановити, що в зарубіжній літературі дослідники визначають креативність як розвиток дивергентного мислення (що специфічно реалізовується в оригінальності, побіжності, гнучкості мислення). Вітчизняні дослідники визначають креативність у межах процесуально-діяльнісної парадигми як результат творчої діяльності. Сучасні уявлення про креативність припускають зв'язок людини з культурою як результатом його творчої діяльності, що сприяє особистісному розвитку. В результаті проведеного аналізу, можна визначити поняття креативності як інтегральної властивості особистості, що визначає можливості соціальної взаємодії між людьми, при якій специфічною властивістю процесу, продукту і особистості є оригінальність мислення.

Отже, креативність, на наш погляд, розуміється як властивість особистості, що допускає варіювання шляхів вирішення життєвих проблем, виявляється в індивідуально-психологічних особливостях, що визначають активність суб'єкта в суспільстві. Креативність особистості виникає в результаті діяльності в соціальному контексті.

Часто розглядають креативність як особистісну характеристику, але не як той або інший набір особистісних рис, а як реалізацію людиною власної індивідуальності [8; 9], тому що саме креативність дозволяє людині виявити свою індивідуальність і унікальність.

Людська індивідуальність неповторювана, унікальна, тому реалізація індивідуальності – це і є творчий акт (внесення в світ нового, унікального, раніше не існуючого). Основними процесуальними характеристиками креативності є такі:

- креативність розгортається в процесі суб'єкт-суб'єктного взаємодії;
- креативність завжди тією чи іншою мірою адресована іншій людині.

Ці характеристики логічно витікають з розгляду креативності як реалізації власної індивідуальності, оскільки людська індивідуальність виявляється в процесі міжособистісного спілкування (прямого або опосередкованого) і завжди тією чи іншою мірою є пред'явленням своєї індивідуальності іншій людині.

У численних психологічних працях [1; 2; 7; 8], присвячених юнацькому віку, найчастіше акцент робиться на питаннях розвитку самосвідомості і адекватної самооцінки, оскільки саме цей вік є центральним періодом становлення світоглядної системи, деяких рис характеру та соціального інтелекту.

Величезне значення мають ці питання, коли йдеться про студентів. При цьому необхідно пам'ятати, що сам освітній процес є одним з головних чинників, що впливають на розвиток особистості, тому на перше місце ставляться розумові здібності, знання, вміння і навички.

Юнацький вік пов'язаний із самоідентифікацією (Е. Еріксон). Тобто людина починає усвідомлювати себе самостійною особистістю і намагається себе позиціонувати саме в цій якості. Карл Юнг називав цей шлях індивідуалізацією, А. Маслоу дав цьому процесу ім'я "самоактуалізація", іншими словами, пошук свого місця в тому суспільстві, яке є реальністю. У тому суспільстві, в якому належить молодій людині жити та працювати.

Даний період життя найбільш важливий для формування адекватної самооцінки. В юнацькому віці формується вміння самоаналізу, самоспостереження, здатність аналізувати власні результати і, тим самим, адекватно оцінювати себе, вірити у власні сили.

Коли людина упевнена в собі, вона вірить, що в неї є усе необхідне для досягнення мети і що вона не розгубиться, якщо її не досягне. Упевненість в собі стоїть в одному ряду з самоповагою, але як означення застосовується тоді, коли ми говоримо про свої вміння та здібності до певної діяльності (Я упевнений, що зможу ...).

Саме тому, метою дослідження ми обрали вивчення впливу рівня впевненості у собі на прояв креативності майбутніх вчителів. Гіпотеза дослідження: прояв креативності майбутніх вчителів залежить від рівня впевненості у собі.

Дослідження було проведено у квітні – травні 2009 року. У дослідженні взяли участь 40 студентів фізико-математичного факультету і 20 студентів історичного факультету КДПУ (I – II курси) віком 18-19 років (загалом 60 осіб). Проводилося у три етапи: вивчення рівня впевненості студентів у собі; вимірювання рівня невербальної креативності; співвіднесення результатів обох досліджень.

Упевненість в собі діагностувалася за допомогою тесту Райдаса, що складається з 30 тверджень, які описують різні типи поведінки людей. Студентам необхідно було вказати ступінь згоди або незгоди з цими твердженнями в балах від 1 до 5.

Результати діагностики впевненості у собі студентів наочно представлені на діаграмі (рис. 1).

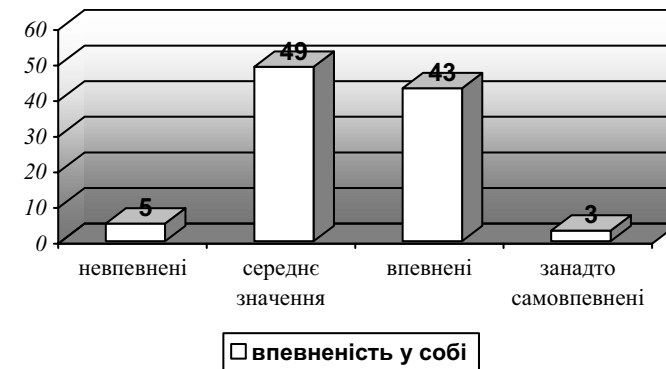


Рис. 1. Розподіл студентів за результатами діагностики рівня впевненості у собі

Як видно з діаграми, 49% студентів мають середнє значення впевненості у своїх силах, тобто здебільшого вони вірять у те, що можуть впоратися зі своїми справами, але інколи мають сумніви, як і більшість людей. 43% респондентів впевнені у собі – майже не сумніваються у собі, довіряють своїм почуттям, переконані, що усе роблять правильно. Невпевненість у собі продемонстрували 5% опитаних – їм важко починати діяти через вагання, те, що відбувається в їхньому житті, здається складним і важким для вирішення. Невелика кількість юнаків (3%) виявилися занадто самовпевненими – сумніви їм майже не відомі, полюбляють діяти, ризикують і навіть не помічають цього.

Загалом студенти показали доволі високі результати упевненості в собі, що свідчить про готовність до складної діяльності, віру у свої сили, бажання досягати поставлених перед собою цілей.

Невербальна креативність студентів досліджувалася за допомогою субтесту “Завершення малюнків” (Complete Figures), який був адаптований А.Н. Вороніним у 1993-1994 роках в лабораторії діагностики здібностей Інституту психології РАН. Особливий акцент у цьому субтесті ставиться на виявленні невербальної креативності як певної здібності до “породження” нового, оригінального продукту в умовах мінімальної вербалізації. Тест являє собою кілька картинок з набором ліній, використовуючи які, випробовуваним необхідно домальовувати картинку до певного осмисленого зображення. Зі всього різноманіття критеріїв креативності для нашого дослідження представляють інтерес критерії оригінальності, запропонований Дж. Гілфордом і Е. Торренсом. Діагностичні можливості методики дозволяють оцінювати такий показник креативності, як оригінальність. У даному варіанті тесту використовується 6 картинок, з яких ми обрали 3 найбільш інформативні.

За результатами аналізів малюнків студентів було розподілено на 4 групи:

1) ті, усі 3 малюнки яких були оригінальними – 100 % оригінальних.

Ця група склала 20 % виборки;

2) ті, що мали 2 оригінальних і один малюнок, що зустрічався більше ніж 2 рази у групі, – 66 % оригінальних;

Найбільша за обсягом група – 40 % студентів.

3) ті, що мали 1 оригінальний і 2 малюнки, що зустрічалися більше двох разів у групі – 66 % стереотипних.

До цієї групи потрапили 19 % досліджуваних.

4) ті, усі 3 малюнки яких були стереотипними, тобто зустрічалися більше 2 разів у групі, – 100% стереотипних;

Кількість склала 21 % досліджуваних студентів.

З отриманих даних можна побачити, що студентам, які взяли участь у дослідженні, притаманний досить високий рівень невербальної креативності (60 % виборки продемонстрували оригінальні і здебільшого оригінальні результати).

Наступний етап дослідження – співвіднесення результатів дослідження впевненості у собі та креативності. Розподіливши студентів на групи згідно з результатами дослідження впевненості у собі, ми потім визначили кількість студентів у кожній групі, які продемонстрували певний ступінь оригінальності або стереотипності малюнків. Дані наведено у таблиці 1.

Отримані дані свідчать про те, що зі збільшенням показника впевненості у собі від невпевненості у собі до самовпевненості стереотипність малюнків студентів поступово зменшується (33 % –

34 % – 19 % – 0). Кількість оригінальних малюнків, навпаки, збільшується разом із зростанням впевненості у собі (0 – 7 % – 27 % – 50 %). Здебільшого стереотипні малюнки (66 % стереотипних) характерні для тих, хто має середні показники впевненості у собі. Переважно оригінальні малюнки створили невпевнені в собі (67 %) та занадто самовпевнені (50%).

Таблиця 1

Розподіл оригінальних та стереотипних малюнків студентів в залежності від рівня впевненості у собі

	100 % оригінальних	66 % оригінальних	66 % стереотипних	100 % стереотипних
Невпевнені у собі	0	67%	0	33%
Середнє значення	7%	25%	34%	34%
Впевнені у собі	27%	19%	35%	19%
Занадто самовпевнені	50%	50%	0	0

Наочно результати дослідження представлені за допомогою діаграми (рис. 2).

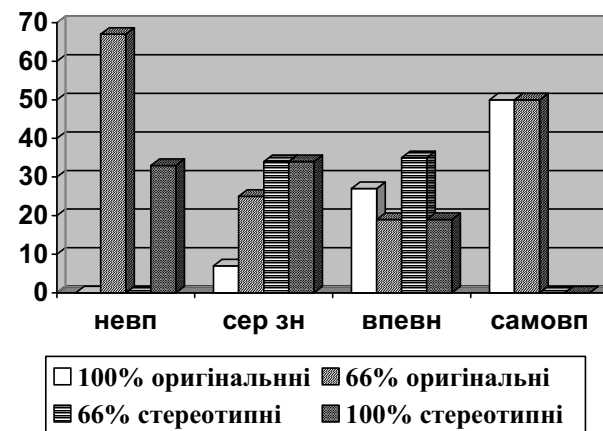


Рис. 2. Розподіл оригінальних та стереотипних малюнків студентів в залежності від рівня впевненості у собі

Отже, можна простежити певну залежність між рівнем впевненості в собі та проявом креативності особистості. Зі зростанням рівня впевненості в собі, зростає і здатність до прояву креативності. Іншими словами: більш впевнені в собі люди скоріше демонструють більш оригінальні рішення поставлених проблем.

Цікавим є той факт, що умови для розвитку впевненості у собі та для розвитку креативності особистості багато в чому збігаються. Так,

наприклад, для розвитку впевненості в собі зазначається необхідність створення ситуацій, в яких людина буде успішною, особливості оцінювання дій та їхньої поведінки оточуючими, забезпечення психологічної безпеки, заохочення до дій і т. п. (Жатько О.В., Вагін І., Рубштейн Н., Боулбі Дж.).

Для того, щоб розвивати креативність, необхідно також створити спеціальні умови. Вітчизняні дослідники виділяють як умови наявності позитивного зразка творчої поведінки, соціальне підкріплення творчої поведінки (В.М. Дружинін, Н.В. Хазратова), наявності наставника і вплив сім'ї (Е.А. Корсунській), вплив сімейних стосунків і умови розвитку в школі (Є.Є. Тунік).

Представники гуманістичної психології (К. Роджерс, А. Маслоу й ін.) виділяють зовнішні (забезпечення психологічної безпеки, відсутність оцінювання) і внутрішні (відкритість особистості новому досвіду, внутрішнє позитивне оцінювання творчості) умови. Е. Торренс і Дж. Гілфорд пропонують як умови забезпечення сприятливої атмосфери, заохочення різних творчих продуктів у школі і вдома, виховання у дитини усвідомлення цінності творчих рис своєї особистості, зразок креативної поведінки в навколишньому середовищі.

Отже, обидва досліджувані нами процеси є, скоріш за все, взаємопов'язаними між собою, і розвиток одного з них призводить до розвитку іншого. Але це припущення ще потребує свого експериментального підтвердження.

Упевненість в собі можна розглядати як позитивне відчуття себе і віру в свої можливості. Необхідно прагнути до створення позитивної атмосфери в освітньому процесі, підвищувати рівень самооцінки студентів, розвивати їхню впевненість у власних силах. Саме такі фактори сприятимуть ефективному розвитку та прояву їхніх інтелектуальних і креативних здібностей.

#### Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни/ Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Анцыферова Л.И. Психология формирования и развития личности / Людмила Ивановна Анцыферова – М.: Наука, 1989. – 342 с.
3. Божович Л.И. Проблемы ориентации личности/ Лидия Ильинична Божович. – М., 1995. – 332 с.
4. Боулби Дж. Уверенность в себе и некоторые условия, которые ей содействуют/ Джон Боулби /http://www.bibliofond.ru
5. Жатько Е. В. Формирование уверенности в себе у студентов управленческих специальностей: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05/ Елена Владимировна Жатько – М., 2004. – 172 с.

6. Кон И.С. Психология юношеского возраста (Проблемы формирования личности): Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Игорь Семенович Кон. – М.: Просвещение, 1979. – 175 с.
7. Митина Л.М. Психология развития конкурентоспособной личности / Лариса Максимовна Митина – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Изд. НПО "МОДЭК", 2002. – 400 с.
8. Психология индивидуальности в трудах В.С. Мерлина и ее развитие в современном человекознании: Кол. мон. / Под ред. В.В. Белоуса. – Пятигорск, 1998.
9. Хазратова Н. В. Формирование креативности под влиянием микросреды: дис... канд. психол. наук РАН / Нигора Викторовна Хазратова – М., 1993. – 160 с.
10. Рубштейн Н. Полный тренинг по развитию уверенности в себе / Нина Рубштейн /http://freebooks.net.ua

The changes in society and system of education raise the standard of preparation of students of pedagogical institutes. Development of creativity and creative individuality will further to the increase of competence and professionalism of future teachers. The question of influencing of level of self-confidence on the demonstration of creativity future teachers is considered in the article.

**Key words:** creativity, individuality, originality, self-confidence, creative self-development.

Отримано: 12.02.2010

УДК 159.922.8:159.924.7

А.О.Широка

## Емпіричне дослідження процесу сепарації в дочірньо-материнських стосунках дівчат юнацького віку

Процеси дорослішання дівчат юнацького віку досліджено крізь призму процесу сепарації та набуття автономії, в сенсі саморегуляції власних переживань та поведінки. Особливий наголос зроблено на критичній та вирішальній ролі мами, зокрема у тому, як дівчина переживає її ставлення до власного дорослішання. Спираючись на кількісні та якісні методи дослідження, емпірично обґрунтовано п'ять відмінних типів дочірньо-материнської взаємодії у процесі сепарації.